מנורת המאור — גדולה שבת

גדולה שבת, שאסר הב"ה לעשות בה מלאכה, ואע"פ שהמלאכה חביבה לפניו. שהרי יתברך שמו ברא עולמו במאמר, לא ביגיעה ולא בעמל, ואפי' הכי קרא למעשה בראשית מלאכה, דכתי' (בראשית ב, ב) ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו, וכתי' (בראשית ב, ב) וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו, וכתי' (בראשית ב, ג) כי בו שבת מכל מלאכתו.

אבות מלאכות שאסרו חז"ל לעשותן בשבת הן ארבעים חסר אחת, וכולן [אנו] למדין ממלאכת המשכן, שכל שנא' בהן מעשה או מלאכה או עבודה הן שלשים ותשע. ואלו הן. א' מעשה חושב. ב' מעשה רוקם. ג' מעשה רשת נחושת. ד' מעשה חושב. ה' מעשה עבות. ו' מעשה אורג. ז' מעשה רוקח בשמן המשחה. ח' מעשה רוקח אחר בקטורת. ט' בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה. י' לעשות בכל מלאכה. י"א למלאכת אוהל מועד. י"ב ולכל עבודתו. י"ג וי"ד לכל מלאכת עבודתו. ט"ו להביא לכל המלאכה. י"ו וימלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה. י"ז לעשות בכל מלאכת מחשבת. י"ח כל מלאכת חרש וחושב. י"ט עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות. כ' את כל מלאכת עבודת הקדש.

כ"א לקרבה אל המלאכה לעשות אותה. כ"ב וכ"ג למלאכת עבודת הקודש. כ"ד העושים את כל מלאכת הקודש. כ"ה איש איש ממלאכתו אשר המה עושים. כ"ו וכ"ז מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה. כ"ח איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש. כ"ט ול' והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ל"א ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה. ל"ב אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פוקד על פי משה עבודת הלוים. ל"ג ול"ד כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש. ל"ה ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. ל"ו כל כלי עבודת המשכן. ל"ז כאשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה. ל"ח וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה', ויברך אותם משה. ל"ט ויכל משה את כל המלאכה.

ושאר המלאכות האסורות בשבת הם תולדות של אבות מלאכות האמורות במשנה. ומהם למדים ממלאכה. כיצד. מנין למקח וממכר והלואה ופקדונות שנקראות מלאכה, דכתי' (שמות כב, ז) אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. מנין לדינין ולטענות ולערעורים וכל מעשה בית דין שנקראו מלאכה, דכתי' (דברי הימים א כו, כט) ליצהרי כנניהו למלאכה החיצונה על ישראל לשוטרים ולשפטים. מנין לקידושין ולגירושין שנקראין מלאכה, דכתי' (עזרא י, יג) אבל העם רב והעת גשמים ואין כח לעמוד בחוץ והמלאכה רבה. מנין למוציא בין בימינו בין בשמאלו בין על כתפיו שנקראו מלאכה, דכתי' (דברי הימים ב לד, יג) ועל הסבלים ומנצחים לכל עושי המלאכה. ומנין לחשבונות שנקראו מלאכה, דכתי' (בראשית לט, יא) ויבא הביתה לעשות מלאכתו, לחשוב חשבונותיו. ומנין שאין מטיילין בשבת, ת"ל אם תשיב משבת רגלך. ומנין שאין יוצאין לשדות לידע מה הם צריכות בשבת, ת"ל עשות חפצך ביום קדשי. ומנין שמתכסין בכסות נקיה בשבת, ת"ל ולקדוש ה' מכובד. מנין שאין פוסעין פסיעה גסה בשבת, ת"ל וכבדתו מעשות דרכיך. מנין שפוסקין צדקה לעניים ומפקחים על עסקי רבים, ת"ל ממצוא חפצך, חפציך אסורין, חפצי שמים מותרין.

גדולה שבת, שנתנה הב"ה לבחון בה גירי הצדק. שהרי לא פירש מתרי"ג מצות אלא שבת בלבד, שנא' (ישעיהו נו, ו) ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו ולאהבה את שם ה' להיות לו לעבדים כל שומר שבת מחללו. מכאן אז"ל ישראל משומד המשמר שבתו בשוק, ר"ל בפרהסיא, הרי הוא כישראל לכל דבריו. וחילול שבת היא אחת משלש עבירות שמגלגלין על עושיהן כל עונותיו הראשונות. ואלו הן. א' המשעבד את ישראל, דכתי' (בראשית מב, כא) כי לאשמת ה' אלינו אתם אומרים להוסיף על חטאתינו וגו'. ב' הבא על הגויה, דכתי' (עזרא י, י) ויקם עזרא הכהן ויאמר אליהם אתם מעלתם ותושיבו נשים נכריות להוסיף על אשמת ישראל. ג' המחלל את השבת, דכתי' (נחמיה יג, יח) ואתם מוסיפים חרון על ישראל לחלל את השבת.

גדולה שבת, שנתנה הב"ה למנוחה לישראל, ואפי' לבהמתן, שנא' (שמות כג, יב) למען ינוח שורך וחמורך.

מעשה בחסיד אחד, שהיתה לו פרה אחת, והיה חורש בה כל ימי השבוע, וביום שבת היתה נחה. מטה ידו ומכרה לגוי אחד. כיון שלקחה הגוי, הוציא אותה לשדה, והיה חורש בה כל החול. ובשבת הוציאה לחרוש בשדה, וקשר העול על צוארה, ורבצה תחת העול. והיה הגוי מכה אותה, כדי שתעמוד ותחרוש, ולא היתה זזה ממקומה. כיון שראה הגוי כך, הלך לו אצל ישראל שמכרה לו. אמ' לו, בוא וטול פרתך, שמא צער יש לה ואינה יכולה לעמוד ולחרוש, שהרי כמה פעמים הכיתי אותה והיא אינה זזה ממקומה. אמ' לו, בוא עמי ואני מעמידה לך. הלך עמו ודבר באזנה, פרה, את יודעת שכשהיית ברשותי היית נחה בשבת, ועתה גרמו עונותי ומכרתיך אצל הגוי הזה, בבקשה ממך, קומי וחרשי. מיד עמדה והתחילה לחרוש. אמ' לו הגוי, איני רוצה אותה, כי איני [יכול] לסבב אחריך בכל שבת ושבת, או אמור מה דברת באזנה שעמדה וחרשה, שאני כמה פעמים הכיתיה ונתייגעתי בה ולא עמדה. אמ' לו, לא קסם ולא כשפים עשיתי לה, ולא לחשתי לה כלום, אלא כך וכך אמרתי לה. מיד נרתת ונבהל ונזדעזע ונחפז ונתייירא, ונכנס פחד בלבו, ואמ' ומה הפרה הזאת, שאין לה לא שיחה ולא דעה, היא מכירה את קונה ואת צוויו, אני שבראני האל ית' ויתעלה ונתן לי דעה ובינה, איני הולך ומכיר את קוני. מיד הלך ונתגייר, וזכה לתורה הרבה, ונקרא שמו בישראל ר' חנינא בן תורתא.

שאל הגמון אחד את רבן גמליאל ביום השבת ואמ' לו, מה היום מיומים. אמ' לו, ומה נשתנה [אדם] אחד משאר בני אדם. אמ' לו, כמדומה לי שלא הבנת דברי. אמ' לו, מה אמרת. [אמר לו], מה היום מיומים. אמ' לו, מה נשתנה אדם אחד משאר בני אדם. אמ' לו, המלך רצה לכבדני.

אמ' לו, אף הב"ה רוצה שיכבדו ישראל את השבת. אמ' לו, ומי יודע שזה יום שבת. אמר לו, נהר סבטיון יוכיח, שכל ימות השבוע הוא נגרש ויום השבת הוא נח. אמ' לו, א"כ למה ישבו בו רוחות ויוריד גשמים ויגדל צמחים ויפקיד עקרות. אמ' לפי שהעולם שלו.

מעשה בר' עקיבא שהיה יושב בשבת לפני טורונוס רופוס הרשע. אמ' לו, מה היום מיומים. אמ' לו ר' עקיבא, מאי גברא ביני גברי. אמ' ליה, מאי אמרית לך ומאי אמרת לי. אמ' ליה, אמרת מאי שנא שבתא דהיא מלכא, ואמרית לך מאי שנא טורונוס רופוס בגבריא דהוא מלכא. אמ' ליה טורונוס רופוס, דצבי מלכיה ליקוריה. אמ' לו ר' עקיבא, ושבתא צבי הקב"ה ליקוריה. אמ' ליה, מאן יימר דהאי שבתא, דילמא ליתיה אלא חד בשבתא או תרי בשבתא, דבזה גשמים ובזה גשמים, בזה נולדים ובזה נולדים. אמ' לו ר' עקיבא, מן שהיה יורד לישראל יוכיח, שבכל יום ויום היה יורד ובשבת לא היה יורד. אמ' לו, הנח המן שלא ירד בימינו ונילוף מדבר אחר. אמ' לו, נהר סבטיון יוכיח, שהוא רץ כל הימים ובשבת הוא עומד. אמ' לו, אף בנהר הזה איני מאמינך, שאינך יודע את מקומו. אמ' לו ר' עקיבא, לך אצל זכורים וחברים, שכל הימים הוא עולה בידם ובשבת אינו עולה בידם, הרי שהמתים יודעים שהוא שבת והחיים אינן שומרין אותה. ועוד אמ' לו, לך אצל קבר אביך, שבכל יום ויום עולה עשן מקברו ובשבת פוסק. ואמ' לו, שמא נגמר גזר דינו. אמ' לו, חזור ובדוק מראש. חזר ובדק ומצא כך. אמ' שמא נתגייר אביו ולכך פסק עשן מקברו. אמ' לו, שאל אביך ויגדך. הלך ועשה כשפים והעלהו מקברו. אמ' לו, מה שבחייך לא שמרת, במיתתך אתה משמר. אמ' לו, לא, אלא מלאך שממונה עלינו דומה שמו, והוא דן אותנו בכל יום ויום, ובערב שבת עם חשכה בת קול מכרזת ואומרת, הנח להם לרשעים וינוחו, ומניחין אותנו כל השבת כולה, ובמוצאי שבת עם חשכה צועק המלאך הממונה על הרוחות, חזרו לכם רשעים לגיהנם שכבר השלימו ישראל סדריהם. וגרסי' במדרש כשישראל אומרים סדר קדושה במוצאי שבת, המלאך מכריז ואומר למתי אומות העולם, צאו למות, שנא' (איוב י, כב) צלמות ולא סדרים. מהו צלמות, צאו למות. למי הוא אומר, למתי אומות העולם, שאין אומרין סדר קדושה, שנא' (איוב י, כב) ולא סדרים, ולא לישראל, שאומרים סדר קדושה. ולכך חייבין כל ישראל לומר סדר קדושה במוצאי שבת.

גדולה שבת, שאין התינוק נימול עד שתעבור השבת, מפני כבודה. פי' אין לך שמונה ימים של מילה שאין שבת בתוכן.

גדולה שבת, שאין כהן גדול נכנס לעבודה אחר משיחתו עד שתעבור עליו השבת, דכתי' (שמות כט, ל) שבעת ימים ילבשם הכהן המשיח וגו'.

גדולה שבת, שאין המזבח עצמו כשר לעבודה עד שתעבור עליו השבת, דכתי' (שמות כט, לז) שבעת ימים תכפר על המזבח.

גדולה שבת, שאין לך מועד שאינו מתעטר בה. חג המצות שבעה, חג הסוכות שבעה, חג השבועות אחר ספירת העומר חמשים יום, ואין לך חמשים יום שאין בהם שבעה שבתות. ויום טוב עצמו קרבנו לתשלומין כל שבעה. הא למדת ששבת גדולה מכלם.

גדולה שבת, שאין הזב והזבה והנדה והיולדת וטמא מת זוכין ליטהר עד שתעבור עליהן השבת.

גדולה שבת, שאין האבל רשאי להתנחם עד שתעבור עליו השבת.

גדולה שבת, שאין החתן מותר שתמשוך סעודתו עד שתעבור עליו השבת, שנא' (בראשית כט, כז) מלא שבוע זאת.

גדולה שבת, שכשנתדלדלו ישראל ממעשים טובים לא עמדה עליהם אלא וסתה של שבת, שנא' (מלכים א כ, כט) ויחנו אלה נכח אלה שבעת ימים, עד שתעבור עליהם השבת. ובימי אליהו היא עמדה עליהם, שנא' בשביעית, שהזכיר זכות השבת. ובימי יהורם היא עמדה להם, שנא' (מלכים ב ג, ט) וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו [דרך] שבעת ימים וגו'.

גדולה שבת, שאינה נדחית אלא מפני סכנת נפשות, כגון חולה מסוכן, או תינוק שנפל לים או לנהר או לתוך הבור, וכיוצא בזה. כדגרסי' במ' יומא בפרק יום הכפורים, תנא מחמין חמין לחולה בשבת, בין להשקותו בין להברותו, ואין אומרים לו נמתין עד שיבריא, אלא מחמין לו מיד, מפני שהוא סכנת נפשות, וכל ספק נפשות דוחה את השבת. ולא ספק שבת זו בלבד אלא ספק שבת אחרת. ואין אומרין, יעשו דברים הללו על ידי גויים ולא על ידי קטנים, אלא על ידי גדולי ישראל, ולא על ידי נשים ולא על ידי כותיים, מפני שהן מצטרפין לדעת אחרת. ת"ר מפקחין פיקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח. ואין צריך ליטול רשות מבית דין. כיצד. ראה תינוק שנפל לים, פורש מצודה ומעלהו, ואע"ג דקא צאיד כוורי. וכן כיוצא בזה. היה ר' ישמעאל ור' עקיבא ור' אלעזר בן עזריה ור' יוסי הגלילי מהלכין [בדרך], ולוי הסדר וישמעאל בנו של ר' אלעזר [מהלכין אחריהן. נשאלה שאלה זו בפניהם, מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת. נענה ר' ישמעאל] ואמ', אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים, ומה זה בא על ספק ממון, ספק על נפשות, ושפיכות דמים מטמא[ת] את הארץ וגורמת לשכינה שתסתלק מישראל, ניתן לה להצילו, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת. נענה ר' אלעזר ואמ', ומה מילה שהוא אחד מאיבריו של אדם דוחה את השבת, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת. ר' יוסי הגלילי אומר, אך את שבתותי תשמרו, אך חלק. ר' יונתן בן יוסי אומר, כי אות היא, היא מסורה בידכם ולא אתם מסורין בידה. ר' שמעון בן מנסיא אומ', לעשות, חלל עליו שבת זו כדי שישמור שבתות הרבה. אמ' רב יהודה אמר שמואל, אי הואי התם הוה אמינא, ודידי עדיפא מדידכו, וחי בהם, ולא שימות בהם. וגרסי' בשאלתות דרב אחאי א"ר שמעון בן אלעזר, תינוק בן יומו חי מחללין עליו את השבת, שנא' (שמות לא, יד) ושמרתם את השבת. א"ר יהודה, חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. דוד מלך ישראל מת, אין מחללין עליו את השבת. והיינו דאמ' ר' יוחנן, מאי דכתי' (תהלים פח, ו) במתים חפשי, כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות.